

گشت و گذار در میراث مشترک علوم زمین

مطرح شدن موضوع ژئوپارک‌ها در سال 2000 میلادی از سوی بخش علوم زمین یونسکو، آغازگر جنبشی میان کشورهای گوناگون برای اهمیت دادن به میراث زمین‌شناختی‌شان بود.

جام جم آنلاین: مطرح شدن موضوع ژئوپارک‌ها در سال 2000 میلادی از سوی بخش علوم زمین یونسکو، آغازگر جنبشی میان کشورهای گوناگون برای اهمیت دادن به میراث زمین‌شناختی‌شان بود. اگرچه این حرکت در اروپا چندسالی زودتر آغاز شده بود، اما پیشنهاد مستقیم یونسکو به سازمان‌های زمین‌شناسی کشورها جهت شناسایی و معرفی نقاط دارای ارزش زمین‌شناختی بی‌همتا، این حرکت را در دیگر کشورها نیز آغاز کرد.

به گفته علیرضا امري کاظمي، مجري طرح ژئوتوریسم، سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور از نخستین سازمان‌های زمین‌شناسی در جهان بود که برنامه بررسی پدیده‌های زمین‌شناختی کشور را بلافاصله پس از فراخوان یونسکو آغاز کرده است.

مجموعه‌ای از پدیده‌های ارزشمند

برای آشنایی با مفاهیم میراث زمین‌شناختی ابتدا باید به واحد اولیه و پایه این موضوع یعنی ژئوسایت پرداخت. ژئوسایت، مکانی دارای یک پدیده یا عارضه کمیاب و ارزشمند زمین‌شناختی است که ارزش برجسته علمی یا زیبایی‌شناختی داشته و ضمن دارا بودن ابزار تفسیری مناسب برای بازدیدکنندگان، شرایط بازدید همگانی را نیز داشته باشد. به اعتقاد امري کاظمي، ایران از معدود کشورهایی است که به واسطه موقعیت زمین‌شناسی و جغرافیایی، نمایانگر تنوع و گوناگونی بسیار بالایی در پدیده‌ها و عوارض زمین‌شناختی است. در واقع، ایران کشوری با گوناگونی زمین‌شناسی کم‌نظیر است. شاید بتوان گفت از تمام گونه پدیده‌های زمین‌شناختی جهان، کم و بیش نمونه‌ای در ایران به چشم می‌خورد.

امري کاظمي می‌افزاید: این ژئوسایت‌ها نقاط هدف‌گونه‌ای از گردشگری طبیعت‌گرا یعنی زمین گردشگری هستند. زمین‌گردشگری را پژوهشگران مختلف به شکل‌های گوناگون تعریف کرده‌اند، اما به طور کلی می‌توان گفت زمین‌گردشگری گونه‌ای از گردشگری آگاهانه و مسئولانه در طبیعت با هدف تماشا و شناخت پدیده‌ها و فرآیندهای زمین‌شناختی و آموختن نحوه شکل‌گیری و سیر تکامل آنهاست. به این ترتیب، زمین‌گردشگری هم گونه‌ای از گردشگری طبیعت‌گرا و هم گردشگری مسئولانه است و از آن روی که این‌گونه گردشگری نگرش علمی - فرهنگی دارد، گردشگری هدفمند و آگاهانه نیز به شمار می‌رود.

در این میان، ژئوپارک واژه‌ای است که توسط یونسکو ابداع شد. صرف‌نظر از تعریف رسمی یونسکو که مشخص و قابل دسترس است، ژئوپارک محدوده‌ای است که ویژگی اصلی آن وجود ژئوسایت‌های پراهمیت، طبیعت و محیط‌زیست غنی، ویژگی‌های فرهنگی جذاب و از همه مهم‌تر، مشارکت و حضور فعال جامعه محلی در برنامه‌های توسعه، حفاظت و پایداری است. نکته جالب این است که برخلاف انواع مناطق حفاظت‌شده طبیعی، ژئوپارک‌ها نه تنها ورود و حضور بازدیدکنندگان را محدود نمی‌کنند، بلکه برای حضور مردم طراحی شده‌اند. در ژئوپارک‌ها گردشگران برای بازدید از ژئوسایت‌ها و سایت‌های طبیعی و فرهنگی حضور دارند و این حضور موجب رونق اقتصادی پایدار جوامع محلی خواهد شد. شرط مهم موفقیت یک ژئوپارک، وجود برنامه و راهبردهای مناسب و دقیق در مدیریت ژئوپارک است؛ راهبردهایی برای حفاظت، بهره‌برداری صحیح، توانمندسازی جامعه محلی و توسعه پایدار ژئوپارک.

چالش‌های پیش روی زمین‌بوستان‌های کشور

اولین بار با پیشنهادی که سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور از طریق وزارت صنایع و معادن وقت (سال 1388) به کمیسیون امور زیربنایی محیط‌زیست و صنعت هیات دولت ارسال کرد، بحث میراث زمین‌شناختی عملاً در سطح اول اجرایی کشور مطرح شد.

نکته: ایراد در درک مفاهیم اصلی و فلسفه تشکیل ژئوپارک‌ها، قشم - تنها ژئوپارک ایران - را با اخطار و کارت زرد بازرسان شبکه جهانی روبه‌رو ساخت و آن را در آستانه دریافت کارت قرمز و اخراج از شبکه قرار داد

نمایندگان سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور در چندین نشست تخصصی که در این کمیسیون برگزار شد، به توضیح و توجیه موضوع پرداختند و چالش‌هایی را با نمایندگان سازمان‌های میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری، سازمان حفاظت محیط زیست، سازمان جنگل‌ها و مراتع و نمایندگان دیگر سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها پشت‌سر گذاشتند تا در نهایت، اوایل سال 1390 آیین‌نامه مورد نظر به تصویب کمیسیون و سپس دفتر دولت رسید. براساس این آیین‌نامه، سازمان زمین‌شناسی موظف به شناسایی و بررسی مناطق مستعد برای معرفی ژئوپارک در سراسر کشور شد تا با همکاری دیگر سازمان‌ها به تنظیم آیین‌نامه‌ای برای بهره‌برداری

و حفاظت از این مناطق پیردازد. به این ترتیب، ایران در شمار معدود کشورهایی قرار گرفت که موضوع میراث زمین‌شناختی و ژئوپارک‌ها را در سطح اول دولت مورد توجه قرار داده‌اند. همچنین با تصویب این آیین‌نامه، موضوع بررسی‌های مربوط به میراث زمین‌شناختی کشور دارای تمرکز و محوریت مشخص (سازمان زمین‌شناسی) شد.

اگرچه ایران در بیشتر موارد مربوط به میراث زمین‌شناختی از کشورهای پیشگام در جهان بوده است و پیش از بسیاری از کشورهای مترقی بررسی‌های مربوط را آغاز کرده بود، اما متأسفانه با وجود توانمندی‌های بسیار در زمینه پدیده‌ها و عوارض زمین‌شناختی و طبیعت کم‌نظیر، تنها یک ژئوپارک کشور در فهرست جهانی جای دارد که جای سوال دارد.

چراکه برای مثال، کشور ژاپن که تا سال 2008 هیچ‌گونه ژئوپارک ثبت‌شده‌ای در فهرست جهانی نداشت، اکنون چهار ژئوپارک در شبکه جهانی دارد. این در حالی است که گوناگونی زمین‌شناختی و گستردگی کشور ایران با ژاپن قابل مقایسه نیست و ایران در حال حاضر تنها یک ژئوپارک جهانی دارد. ایراد دیگر، ضعف در درک مفاهیم اصلی و فلسفه تشکیل ژئوپارک و عمل‌نکردن به آن است. این ایراد، قشم - تنها ژئوپارک ایران - را با اخطار و کارت زرد بازرسان شبکه جهانی روبه‌رو ساخت و آن را در آستانه دریافت کارت قرمز و اخراج از شبکه قرار داد. همین ایراد، موجب عدم‌تأیید دومین پرونده پیشنهادی ایران (منطقه ارس) از طرف ارزیابان شبکه جهانی شد. به اعتقاد کارشناسان به طور کلی دلایل این ناکامی‌ها و عدم پیشرفت را می‌توان در موارد متعددی دانست.

بررسی‌های میراث زمین‌شناختی در ایران هرچند تاکنون به صورت عمده توسط سازمان انجام شده، اما معدود افراد، سازمان‌ها و مراکزی هم بوده‌اند که کارهایی گاه ارزشمند را به صورت مستقل و پراکنده انجام داده‌اند. با توجه به تکلیف قانونی محول‌شده به سازمان زمین‌شناسی، انتظار می‌رود این بررسی‌ها از این پس در چارچوبی یکسان، مدون و استاندارد انجام شوند تا نه تنها راه‌ها به خطا نروند، بلکه از دوباره‌کاری‌ها و هدررفتن وقت افراد و منابع مالی جلوگیری شود. ازجمله این راهکارها می‌توان به توجه و گسترش آموزش عالی، همکاری و همگرایی مراکز آموزش عالی، همکاری بخش غیردولتی، همکاری کارشناسان در تهیه نقشه و برگزاری کارگاه‌های آموزشی اشاره کرد.

ازجمله این راهکارها می‌توان از تشکیل شبکه ژئوپارک‌های ملی برای حضور قدرتمندانه و موفق در شبکه جهانی ژئوپارک‌ها (GGN) و افزودن مناطق مستعد به فهرست جهانی نام برد. شبکه ژئوپارک‌های ملی باید زیر نظر کمیته یا شورای ژئوپارک‌های ملی هدایت و نظارت شود. این کمیته وظیفه بررسی و تأیید مناطق پیشنهادی برای تأسیس ژئوپارک‌ها (shy­) جدید را به عهده داشته و این مناطق را به شبکه ژئوپارک‌ها (shy­) ملی پیوند می‌دهد. در این شبکه، مناطق توانمند برای معرفی و ثبت ژئوپارک، ضمن تجربه‌کردن برخی راهبردها و برنامه‌ها (shy­)، ارتباطی میان‌شبکه‌ای با دیگر اعضا خواهند داشت و به این ترتیب، تمرینی برای عملکرد درست و مناسب در شبکه جهانی را پشت‌سر خواهند گذاشت. همچنین درخواست پیوستن یک ژئوپارک به شبکه جهانی، نخست زیر نظر این کمیته بررسی خواهد شد و پس از تأیید، پرونده برای شبکه جهانی ارسال خواهد شد. به این ترتیب، ضمن هماهنگی کامل مناطق در کشور، شانس دریافت تأییدیه برای ثبت در شبکه جهانی افزایش خواهد یافت و خطر دریافت کارت زرد و قرمز برای ژئوپارک‌های جهانی کاهش می‌یابد. چراکه به این ترتیب شبکه ملی بر عملکرد ژئوپارک‌ها (shy­) ملی و جهانی خود نظارت مستمر خواهد داشت.

بهاره صفوی / گروه دانش